

פרשת שלח

פנייה למתים ולמלאכים

[א]

השתטחות על קברי צדיקים

ויעלו בנגב ויבא עד חברון ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים: (במדבר פרק יג, כב)
כתב רש"י שכלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות, שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם, וכן הוא אומר (דברים א, לו) ולו אתן את הארץ אשר דרך בה, וכתוב (שופטים א, כ) ויתנו לכלב את חברון.
המקור של רש"י הוא גמ' בסוטה (לד, ב) והכי איתא התם, ויעלו בנגב ויבא עד חברון, ויבאו מבעי ליה, אמר רבא מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות, אמר להן אבותי בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים.

דורש על המתים

מדברי הגמ' משמע שמותר לפנות ישיר למתים, לבקש מהם שיבקשו רחמים עלינו. אבל עי' בב"ח (יורה דעה סוף סימן ריז) שכתב בשם תשובת מוהר"ר חיים פלטיאל (התשובה נדפס בשו"ת מהר"מ מרוטנברג סי' קסד) שהנודרים לילך לבית הקברות, קצת היה נראה כדורש אל המתים. והא דמצינו אצל כלב שנשתטח על קברי אבות, (סוטה לד, ב) התם הלך להתפלל שם משום דהוי במקום קדושה כדי שתהא תפילתו נשמעת, וכדכתיב באברהם (בראשית יט, כז) אל המקום אשר עמד שם אלמא שהמקום גורם. זה פשט מקורי בהנהגת כלב, שלא היה בשביל האבות שנקברו שם שיבקשו עליו, אלא מצד קדושת המקום.

הטעם הזה דבשביל קדושת המקום יש ענין להתפלל בבית"ק, מצינו גם במהרי"ל (מנהגים הלכות תענית יח) שכתב שמה שרגילין ללכת לבית הקברות בתעניות, יש כמה טעמים בגמ', לומר שאם אין אתה מרחם עלינו לראות בעינוי תעניתנו הרינו מתים ח"ו. ואמר דנראה לו טעם אחר משום דבבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים, ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפלה נתקבלה ביותר על אדמת קדש. והמשתטח על קברי הצדיקים ומתפלל אל ישם מגמתו נגד המתים השוכבים שם, אך יבקש מאת השם יתברך שיתן אליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר תנצב"ה.

עוד כתב (תשובת מהר"ח) שמצינו הליכה לבית"ק במי שביזה את המת, ולכבודו משתטח על קברו (חגיגה טז, ב, כב, ב, יומא פז, א, מכות ה, ב), אך נשים ובני אדם שאינן יודעין זה לא ידעתי הליכתן למה, ואני רגיל לפתוח להן בחרטה ויתירו להם הנדר ויתן לצדקה מה שהיה מוציא על הדרך, ואח"כ יתן מה שנשער כפי שהיה טרחו והילוכו וזה יתן לצדקה וינצל מצעקה ע"כ.

אבל כתב הב"ח שכבר החזיקו במנהג זה ואין מוחה, ויש לזה סמך בספר הזוהר (פר' אחרי ע,

ב – עא, ב הובא להלן). ודווקא להשתטח על קברי אבות ולהתפלל לפניו יתברך על כל צרה שלא תבוא בזכות אבותיו הנקברים פה וכיוצא בזה, וכבר נתקנו סדרי התפילה למשתטחים על קברי אבות ואין לשום מורה למנוע ולבטל מנהג זה.

כמה מקומות שמצינו שהפנו למתים

ועי' בשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סי' סח) שמביא מכמה מקומות בש"ס שמבואר שהפנו אל המתים. הגמ' במסכת תענית (כג, ב) מביא סיפור שרבי מני בריה הווי קא מצערי ליה דבי נשיאה, אישתטח על קברא דאבוה, **אמר ליה אבא אבא הני מצערו לי**, יומא חד הווי קא חלפי התם אינקוט כרעא דסווייתיהו, (פרש"י נדבקו בקרקע שעל גבי מערה), ולא היו יכולין לזוז ממקומן עד דקבילו עליהו דלא קא מצערו ליה. וכן הוא במסכת חגיגה (כב, ב) מיד הלך רבי יהושע ונשתטח על קברי בית שמאי, **אמר נעניתי לכם עצמות בית שמאי וכו'.** ועי' במסכת חגיגה (טז, ב) כל ימיו של יהודה בן טבאי היה משתטח על קברו של אותו הרוג, והיה קולו נשמע, כסבורין העם לומר שקולו של הרוג הוא, אמר להם קולי הוא תדעו שלמחר הוא מת ואין קולו נשמע. הרי לן טוען המנחת אלעזר, שאין שום איסור לפנות למתים.

אבל לענ"ד אין ראייה כלל מכל המקומות הנ"ל, שבכל המקומות הנ"ל אינו מבקש כלום מהמתים, ולא אמר המהרי"ל שאסור לדבר אתם, לבקש סליחה מהם, או להגיד להם שאתה בצער, ואינו אסור אלא לבקש מהם.

עוד הביא שם מה שכתב בזוהר הקדוש (כרך ג פרשת אחרי מות דף עב, וז"ל ובשעתא דאצטריך עלמא רחמי וחייא, **אזלי ומודעי להו** לנפשייהו דצדיקייא, ובכאן על קברייהו אינון דאתחזו לאודעא להו, מאי טעמא דשוין רעותא דילהון לאתדבקא נפשא בנפשא כדין אתערין נפשייהו דצדיקייא ומתכנפי ואזלין ושאטין לדמיכי חברון, ומודיעי להו צערא דעלמא, וכלהו עאלין בההוא פתחא דג"ע ומודיעי לרוח, ואינון רוחין דמתעטרן בג"ע מלאכי עלאין אזלי בינייהו וכלהו מודיעין לנשמה, ונשמה אודעת לקודשא בריך הוא, וכולהו בעאן רחמי על חייך, וחס קודשא בריך הוא על עלמא בגיניהון, ועל דא אמר שלמה ושבח אני את המתים שכבר מתו וגו'.

אבל שוב שם לא כתוב שמבקשים המתים להתפלל, אלא **"אזלי ומודעי להו** לנפשייהו דצדיקייא", ואם ירצו הם מצד עצמם יתפללו בשביל החיים.

אבל עי"ש שהקשה עוד מההיא דכלב שאמר להן **"אבותי בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים"** ושם הרי ביקש מהם להדיא. ועי' בשו"ת מהר"ם שי"ק (או"ח סי' רצג) שתי' שאין למדין מהאגדות, עוד כתב שכוונת הגמ' שהמתים יתפללו היינו שבזכותם הקב"ה יקשיב לתפלתו.

הבדל בין מתי ישראל למתי עכו"ם

עוד הביא שם (המנח"א) מה שכתוב בזוהר הקדוש, וז"ל אמר רבי ייסא בשעתא דאצטריך עלמא למטרא אמאי אזלינן לגביהון דמיתייא, והא כתיב (דברים יח) ודורש אל המתים ואסיר, אמר ליה עד כען לא חמיתא גדפא דצפרא דעדן, **ודורש אל המתים אל המתים דייקא, דאינון חייבי עלמא דאינון מעמין עכו"ם דאשתכחו תדיר מתים**, אבל ישראל דאינון זכאי קשוט, שלמה קרא עליהו (קהלת ד) ושבח אני את המתים שכבר מתו, בזמנא אחרא ולא השתא, שכבר מתו והשתא אינון חייין. הרי לן להדיא שהזוה"ק מתייחס להשאלה של ודורש אל המתים, ומיישב שרק במתי גוים יש איסור, ולא במתי ישראל שהם נחשבים לחיים.

אבל המנחת אלעזר עצמו מסביר את זה אחרת, שדורש אל המתים אינו אלא במרעב עצמו ולן בביה"ק, כדי שישיר עליו רוח הטומאה כדאמרינן בסנהדרין (סח,ב).

ולכן רצה המנחת אלעזר לומר שאף המהרי"ל לא התכוון לומר שאסור לפנות למתים, אלא אמר שלא ישים מגמתו אל המתים, היינו שלא יתפלל להם שהם בעצמם יושיענו באיזה כח וזה בוודאי אסור, אבל שהם יהיו מליצי יושר להתחנן בשבילנו לפני הקב"ה מותר אפילו לבקש מהם.

עפר אני תחת כפיו, אבל במכת"ה לשון המהרי"ל לא משמע כן, שהרי כתב וז"ל אך יבקש מאת השם יתברך שיתן אליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר תנצב"ה, משמע שאין לפנות תפילותיו למתים כלל, ורק להקב"ה.

ועי' בספר פרי מגדים (אורח חיים סימן תקפא,טז) אחרי שהביא דברי מהרי"ל שיתכוין שהשם יתן לו רחמים בזכות הצדיקים, ואל ישים מגמתו נגד המתים, כתב שבסידור מענה לשון יש תפילות מה שאומרים על הקברים, ומשמע קצת שמבקשים מאת הנפש שיליץ טוב בעדנו.

חילוק בין פנייה לרוח או לנפש

ועי' בספר שדי חמד (מערכת ראש השנה סימן א,ו) שרצה לומר, שהפרמ"ג בא לרמז בלשונו שכתב שמבקש "מאת הנפש", יישוב על הקושיא מהא דאסור לדרוש על המתים. דהנה ביו"ד (סימן קעט סעיף יד) פסק המחבר שמותר להשביע את החולה לשוב אליו לאחר מיתה, להגיד לו את אשר ישאל אותו. וכתב על זה הרמ"א שיש מתירין אפילו לאחר מותו, **אם אינו משביע גופו של מת רק רוחו.**

ועי' בלבוש (שם) שמביא שהבית יוסף כתב שחילוק זה הוא מגומגם, שהרי אף פעם אינו דורש לגוף המת ממש בלא רוח, אטו גוף לחודיה מידי ממשא אית ביה. וכתב הלבוש שחילוק זה אינו מגומגם כלל, כי כבר שגור בפי כל חכמי הקבלה ובזהר הוא בכמה מקומות, שצורת גוף האדם שמת ופרחה ממנו נשמתו ורוחו, שמיד חושקין אליו כל כוחות וצורות הטומאה ומתדבקין בו וחושקין ליכנס בתוכו, וכוונתם הוא להתדמות לנשמה הטהורה שהיתה בו כבר, כי הם נבראים צורות טמאות בלא גופים, וחושקים להיות בגוף שהיה בו צורת אדם, וזה הוא עיקר טעם איסור לינת המת, וטעם שגוף אדם המת מטמא באהל וגוף של בהמה מתה אינה מטמאה באהל, ולא עוד אלא אפילו פגרי מתים הגוים אינו מטמאין באהל אלא דוקא מת ישראל, מפני שישראל קרויים אדם ואין אומות העולם קרויים אדם, ואין כוחות הטומאות שהם השדין ורוחין ולילין חושקין להתדמות בנשמותיהן שהיו בהן בחייהם, כי גם בחייהם טמאים הם, ויודעים הצורות הטמאות שלא יהיה להם מעלה כשיתדמו בנשמות הגוים הטמאים ואין להם שום חשק ותאוה ליכנס לגופם, רק בגופי ישראל שהיו בהם נשמות טהורות חפצים להתדמות כי חושבין יגיעו בזה למעלה גדולה ממה שהם כבר, (ועי' בזה בפירוש אוה"ח הקדוש ריש פרשת חוקת, דברים נפלאים) **ולפיכך הדורש אל גוף של מת של ישראל ודאי יתדבק עם אותם כוחות הטומאה שחשקו להתדבק באותו גוף, ומטמא את עצמו.**

ולפי זה עיקר לאו דדורש אל המתים לא נאמר אלא בגופן של מתי ישראל, אבל הדורש אל גופי מתי גוים אינה נקרא דרישה שאין בהם ממש כלל. והדורש אל רוחו של ישראל גם כן אינו נקרא דורש אל המתים, שהרי הוא חי. מיהו גם בזה אינו מותר אלא דווקא בהשבעה שאינו עושה מעשה, אבל העושה מעשה כגון אותם שלובשים מלבושים ידועים ואומרים דברים ומקטרים קטורת ידוע וישנים לבדם כדי שיבא מת פלוני ויספר עמו בחלום, גם זה וכיוצא בו הוא בכלל דורש אל המתים ולוקה עליו.

וזה לכאורה דלא כזוה"ק שהביא המנחת אלעזר לעיל, שהאיסור לדרוש אל המתים אינו אלא במתי גוים ולא במתי ישראל. אבל עי' בשו"ת מהר"ם שי"ק (או"ח סי' רצג) שמביא בשם ספר עיון יעקב (מבעל השבות יעקב) שמפרש דברי הזוה"ק על פי דברי הלבוש וצ"ע.

שיטת ספר חסידים

עי' בספר חסידים (סימן תנ) שכתב וז"ל ברזילי הגלעדי אמר (ש"ב י"ט ל"ח) אמות בעירי, כי הנייה יש למתים שאוהביהם הולכים על קבריהם ומבקשין על נשמתן טובה, ומטיבים להם באותו עולם, וגם כשמבקשים מהם הם מתפללים על החיים, וכלב בן יפונה נשתטח על קברי אבות עכ"ל. בפשטות ר"ל שהנשמות נהנות מזה שבאים ומבקשים על נשמתן, ותמורת זה הם מטיבים להמבקרים, ועוד שאם המבקרים מבקשים מהם להתפלל, אז הם מתפללים בשבילם. א"כ כתוב להדיא שמותר לבקש מהם שיתפללו לנו.

אבל עי' בספר חסידים הוצאת מקיצי נרדמים (סי' רע) וז"ל וגם כשמבקשים עליהם הם מתפללים על החיים, משמע שאין אנו מתפללים להם אלא עליהם, ותמורת זה הם מתפללים בעדינו, א"כ אין להוכיח ממנו שמותר להתפלל ישיר למתים. אבל יותר נראה הנוסח הישן, משום דלפי גירסת מקיצי נרדמים יש כפילות, שהרי כבר כתב לעיל שיש להם הנאה כשהולכין על קבריהן ומבקשים על נשמתן וכו', א"כ למה חוזר ואומר, "וגם כשמבקשים עליהם הם מתפללים על החיים", אבל לפי גירסא הישנה מובן.

[ב]

תפילה למלאכים

אמצעים להקב"ה

כידוע יש פולמוס גדול בקשר לקטעים מסוימים שנהוג לומר ב"סליחות", שבהם אנחנו פונים למלאכים או ל"מדות" של הקב"ה, כגון תפילת "מכניסי רחמים" שאומרים בסוף הסליחות, וכגון הקטע בפזמון של הי"ג מדות שמתחיל "מדת הרחמים", וכגון הפזמון "מלאכי רחמים" וכו'. שורש הבעיה הוא ממה שכתב הרמב"ם (פירוש המשניות סנהדרין ריש פרק י) וז"ל והיסוד החמישי שהוא יתעלה הוא אשר ראוי לעבדו ולרוממו ולפרסם גדולתו ומשמעתו. ואין עושין כן למה שלמטה ממנו במציאות, מן המלאכים והכוכבים והגלגלים והיסודות וכל מה שהורכב מהן, לפי שכולם מוטבעים בפעולותיהם אין להם שלטון ולא בחירה אלא רצונו יתעלה, ואין עושין אותם אמצעים להגיע בהם אליו, אלא כלפיו יתעלה יכוונו המחשבות ויניחו כל מה שזולתו.

שיטת הרמב"ן

מהראשונים שהתנגדו לפיוטים אלו היה הרמב"ן, (בספרו תורת השם תמימה עמ' קעא) וז"ל והע"ז השלישי מהם עובדים למלאכים הם הנבדלים והם שרים של האומות, כמו שנאמר ושר מלכות פרס וכו' מיכאל שרכם, או שיחשבו שיש להם יכולת. ונראה שאפילו להתפלל להם על דרך זה אסור לנו, כמו שנאמר בהגדה בשר ודם יש לו אוהב אם באת לו עת צרה אינו נכנס לביתו פתאום, אלא הולך ועומד על פתח חצירו של פטרונו וקורא, ועבדו או לבן ביתו והוא אומר לו איש פלוני עומד בחוץ, אבל הקב"ה אינו כן אם באת לך עת צרה לא תצווח לא

למיכאל ולא לגבריאל ויענו לך, אלא אלי צווח ואני אענה לך, הה"ד כל אשר יקרא בשם ה' ימלט. ולפי"ז אנו.... (חסר) "במיכאל שרא רבא", ו"במכניסי רחמים", וכן נראה דברי הרב בספר המדע עכ"ל. הרמב"ן מותח ביקורת על תפילות אלו, משום שיש בזה חשש של ע"ז. ועי"ע ברמב"ן עה"ת (בראשית פרק מו, א) וז"ל **והמברך והמתפלל לכבוד נברא כעובד אלילים**.

כנראה שהרמב"ן שאף שיטתו מרבו הר"י בר יקר, שבפירושו לתפילות וברכות (עמ' עג) דן באריכות על התפילה של "מכניסי רחמים" שבתחילה ר"ל שמותר לאמרו, שאפילו למתים מבקשים אנו שיבקשו רחמים עלינו, כדאיתא בתענית (טז, א) למה יוצאין לבית הקברות (ביום תענית) פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא, חד אמר הרי אנו חשובין לפניך כמתים, וחד אמר כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים. (הוא הבין שאנחנו הולכים לשם לבקש מהם שיתפללו בעדינו, ויש לדחות כמו שכתבנו לעיל שאולי רק מספרים על הצרה שכלל ישראל נמצא בו, והם מצד עצמם מבקשים עלינו) אבל אח"כ מביא שיש חולקים, משום שלא מצינו בכל המקרא בצרות ישראל, שהנביאים בקשו רחמים למלאכים ומתים לבקש רחמים בעבורם.

תפילת צדיק

ממשיך הר"י בר יקר שהא דמצינו בכמה מקומות שהתפללו בביה"ק למתים, צ"ל **ששאני מתים דצדיקים במיתתן קרוין חיים**, (וזה כדברי הזוהר הק' הנ"ל) אבל למלאכים אינו ראוי להתפלל שלא יטעו בתרייהו. ועי"ש שכתב דכשם שבוודאי אסור לזכות למלאכים כדי שיבקשו רחמים עליך, ה"נ אין להתפלל להם משום שתפילה הוי עבודה בשלב, א"כ הוא כמו הקרבת הקרבן.

ולכן מסיק שזה שמתפללין "מכניסי רחמים", אין הכוונה למלאכים, אלא כנגד חסידי הדור שירבו תחנונים ותפילות לפני המקום להגן על דורן, שהם חייבין על זה כמו שמצינו שהיה הכהן גדול נענש כשאינו מבקש על דורו (מכות יא,א).

סברת החת"ס למה תפילה לצדיקים מותר

עי' בשו"ת חתם סופר (אורח חיים סימן קסו) שהשואל תמה על המהר"ל (בספר נתיבות עולם נתיב עבודה פי"ב) שמאין לומר פיוט מכניסי רחמים, שאין לנו עם מלאכים כלום כי אם ה' אלקינו שומע קול תפלה, והרי כל הספרים ספרי נביאים מלאים ותלך לדרוש את ה' להתפלל וכו', כמ"ש הרמב"ן על התורה (בראשית כה, כב) ואין צורך להאריך.

ותמה עליו החת"ס שהמהר"ל נשמר מזה באותו הפרק תוך כדי דיבור, כי דרך להעמיד מליץ בין מלך להדיוט כשאין ההדיוט חשוב וספון לפני המלך או אינו יכול להטעים דבריו כראוי, וישראל אינם צריכים מליץ לפני אוהבם יתברך שמו, והוא מקבל בסבר פנים יפות אפילו בלשון עלגים וגמגום, אם כן המליץ הלז אינו אלא קטנות אמונה חלילה, אך כל ישראל שותפים וגוף אחד ונפש אחד, וכשאחד מצטער גם חבירו מרגיש ועמו מצער. ועל דרך זה המתפלל על חבירו צריך שיחלה עצמו עליו (ברכות יב, ב) פירוש שיראה שגם הוא חולה. וכיון ששניהם בצער טוב יותר שיכנס הראש משיכנס הרגל, על דרך משל התלמיד חכם הוא הראש, והמצטער שהוא עתה שרוי בדין הוא בבחינת רגל וקצת נזוף, טוב להכניס הראש כיון ששניהם בעלי דברים ולא כמליץ בעד אחר.

וכתב החת"ס שלדברי הגאון הנ"ל גם פזמון מלאכי רחמים וסליחה י"ג מדות האמורות בחנינה יש למנוע, וכתב שכדי לא לומר "מכניסי רחמים", דרכו להאריך בנפילת אפים עד שהגיע שליח ציבור לשומר ישראל.

סברת המתירים

ועי' בספר שבולי הלקט סדר ראש השנה (סימן רפב) שמביא שמותר לומר תפילת מכניסי רחמים כו' מכניסי דמעה כו', והרב ר' אביגדור כהן צדק זצ"ל הביא ראיה על זה, מהא דאמרינן בסנהדרין בפרק נגמר הדין, אמר ר' יוחנן לעולם יבקש אדם שיהיה הכל מעמצין את כחו מלמטה, ואל יהיה לו צרים מלמעלה, ופי' רבינו שלמה זצ"ל שייסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים, ושלא יהיה לו משטינים מלמעלה.

מה שהביא מרש"י יש לדחות דאולי אין כוונתו שאנחנו מתפללים למלאכים עצמם שיייענו, אלא שאנחנו מתפללים להקב"ה שהמלאכים יסייענו וכו'.

עוד הביא שם מהמדרש שיר השירים על פסוק השבעתי אתכם, שאומרת כנסת ישראל למלאכים העומדים על שערי תפלה ועל שערי דמעה, **הוליו תפילתי ודמעתי לפני הקדוש ברוך הוא, ותהיו מליצי יושר לפניו שימחול לי על הזדונות ועל השגגות**, ונאמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וגו'. מזה מבואר שאפילו לבקש מהמלאכים מותר.

שיטת רב האי גאון

עי' בהקדמה לסידור אוצר הגאונים, שמביא תשובה מרב שרירא גאון (והובא ג"כ בספר אוצר הגאונים למסכת שבת יב,ב) שנשאל מאנשי קירואן על הא דאיתא (ש"ת יב,ב) אמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, ואמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו, שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי, והא כל התפילות שלנו הם בלשון ארמית. רב שרירא גאון ענה להם, שרק דבר שמבקש מן המלאכים אין לו לשאול בלשון ארמית, אבל דבר שהוא מבקש מלפני בוראו שפיר יכול לשאול בכל לשון. רב שרירא מאריך להוכיח שיש כמה דברים שהמלאכים יכולים לעשות כפי מה שהם רוצים, בלי שצריכים רשות מלמעלה. עי"ש שמוכיח מהא דאמר יעקב אבינו ע"ה, "המלאך הגואל אתי מכל רע יברך את הנערים", הרי לן שיש כח במלאך לברך. עוד הביא שם מפסוק בישעיהו (פרק סג, ט) בכל צרתם לא לו צר, **ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם**. ולכן כותבין קמיעות שכתוב בהם "שמות", כדי שיעזרו המלאכים בדבר. בדברי רשר"ג מבואר להדיא שלא לבד שמותר לבקש ממלאכים שיתפללו בעדינו, אלא מותר ג"כ לבקש מהם שיטיבו לנו, וזה פלא.

ועי"ש בסוף שהביא כמה וכמה מקורות שמלאכים כן מבינים לשון ארמי, אחד מהם הא דאמרינן במנחות (מא,א) דמלאכא אשכחיה לרב קטינא דמיכסי סדינא, (בגד של פשתן) אמר ליה קטינא קטינא סדינא בקייטא, וסרבלא בסיתוא, ציצית של תכלת מה תהא עליה, (משום שאסור ללבוש תכלת שהוא צמר עם בגד פשתן משום כלאים) אמר ליה ענשיתו אעשה, אמר ליה בזמן דאיכא ריתחא ענשינן. הרי לן להדיא אומר רב שרירא שדברו בלשון ארמית. ואולי יש לדחוק שאין הגמ' מביא השיחה שהיה ביניהם מלה במלה, אלא שהיות והגמ' נכתב בלשון ארמי תרגמו השיחה לארמית.

בקשר להגמ' בשבת מצינו פירוש מקורי בדברי הכלבו, (סימן י) עי"ש שמסביר שלפי שלשון ארמי הוא זר ואינו שגור בפי האדם, וטבע הנפש להתערבב בו, ואין הכוונה מצויה להתפלל בלשון ההוא, ואמרו שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמית, **ר"ל הכחות הטובות אשר**

מהם נמשכו המעלות הטובות, כי הם נקראים מלאכי השרת כמו שביאר הר"ם ז"ל בחדוש דברי אליהו ע"ה, אם יש עליו מלאך מליץ (איוב לג, כג) כמו שביאר בספרו, והכחות הרעות נקראו מלאכי חבלה, והזהיר בזה לפי שאין כחות הנפש מורגלין באותו הלשון ואין יכולין לכווין בתפלתם מפני זרות הלשון.

ברכוני לשלום

כתב בספר שערי רחמים (עמ' ט) וז"ל שמעתי ממנו (הגר"א) שתמה על מה שנוהגים העולם לומר בליל שבת בבואם לביתם "ברכוני לשלום", וגם בסליחות מלאכי רחמים וכן כמה סליחות. וכך אמר לא ידעתי הבקשה למלאכים הלא אין להם כח מאומה. **וגם אינם בעלי בחירה** לשאול מהם מאומה כי הכל אצלם הכרח, ע"ש שמאריך בזה. ואמר שמיום עמד על דעתו לא אמר "ברכוני לשלום" וגם "מלאכי רחמים". מה שכתב הגר"א שאין למלאכים שום בחירה, זה מתנגד למה שכתב רב שרירא גאון להדיא, שיש דברים שמלאכים יכולים לעשות בלי רשות מלמעלה.

[ג]

תפילה בלשון ארמית ובשאר לשונות

האם מלאכים יודעים מחשבת האדם

בעיקר מימריה דרבי יוחנן שכל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו, שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי. הקשו בתוס' דאפילו מחשבה שבלב כל אדם יודעים, ולשון ארמי אין יודעים. מבואר בדבריהם שהמלאכים יודעים אפילו מחשבת הלב. אבל עי' בשל"ה הק' (עשרה מאמרות בהגה מאמר שני) שכתב שאינם יודעים בעולם הזה ובעניניו, אלא איש על עבודתו ועל משמרתו, וזולת זה אין להם ידיעה בעולם. עי"ש שמוכיח כן מזוה"ק (ח"א דף ק"א ע"ב) בפסוק (בראשית יח, ט) 'איה שרה אשתך', וכי לא הווי ידעי מלאכי עילאי דשרה הות באוהל, אמאי כתיב 'איה'. אבל לא ידעי בהאי עלמא אלא מה דאתמסר להו למנדע, (ומה דלא אתמסר להו למנדע לא ידעי). תא חזי, 'ועברתי בארץ מצרים' וכו' אני השם' (שמות יב, יב), וכי כמה שליחין ומלאכין ליה לקודשא בריך הוא. אלא בגין דאינון לא ידעין בין טפה בוכרא לההוא דלא בוכרא, בר קודשא בריך הוא בלחודוי. וכתב שזה נגד התוספות דפרק קמא דשבת (הנ"ל), וכבר נשאלתי על דבור תוספות זה, מנא להו דידעי המחשבה שבלב. ואמרתי שהתוספות מאמינים במלאכים כדרך שמאמין הרמב"ם, ואם כן בהכרח אין נסתר מהם. אבל האמת אינו כן, כמבואר בזהר הנזכר לעיל, שאינם יודעין.

שאר לשונות

על עיקר קושיית התוס' כבר תי' הרא"ש שבאמת מכירין כל הלשונות אלא שלשון זה מגונה בעיניהם להזקק לו. ומסביר הב"י (או"ח סי' קא) כלומר דלא אתא רב יהודה למעוטי אלא לשון ארמי בלבד, לפי שהוא מגונה בעיני המלאכים, ולפיכך אין נזקקין לו אבל שאר לשונות אינן מגונות בעיניהם ונזקקין להם, הילכך שפיר דמי לשאול אדם צרכיו בהם.

אבל עי' בלבוש (אורח חיים סימן קא) שכתב שיחיד לא יתפלל אלא בלשון הקודש, וטעמא שתפילת ציבור אינה צריכה מליץ לפני הקדוש ברוך הוא, כי הן אל כביר לא ימאס, והוא יתברך יודע מחשבות אדם והכל גלוי וידוע לפניו כל מה שיתפללו ומקבל תפלתם, אבל תפלת יחיד צריכה מליץ שנאמר (איוב לג, כג) אם יש עליו מלאך מליץ וגו', ומלאכי השרת המליצים אינם נזקקין אלא ללשון הקודש, מפני שאינן מכירין אלא לשון הקודש ושאר לשונות אינם מבינים ואיך ימליצו בעדו.

ואח"כ מביא שיש אומרים דאפילו כששואל צרכיו ואפילו ביחיד יכול לשאול בכל לשון חוץ מלשון ארמי, משום דסבירא להו שמלאכי השרת מבינין ונזקקין לכל לשון ואפילו מחשבות אדם יודעים, אלא שאינם נזקקין ללשון ארמי מפני שהוא מגונה בעיניהם להזקק לו אף על פי שמבינים אותו, ומפני שהלשון הזה מגונה בעיניהם אינם מליצים בעדו כשמתפלל בו.

ועי' בספר אליה רבה (סימן קא) שמביא שהעולת תמיד תמה על זה דלשון תרגום הוא לשון חשוב מכל הלשונות חוץ מלשון הקודש ע"כ. וכתב עליו הא"ר דאישתמיטתיה דברי מעדני מלך שכתב לפי שתרגום הוא קרוב ללשון הקודש משום כך הוא מגונה בעיניהם, לפי שהוא כמו לשון שנשתבש. אך לפי זה א"כ לשון ערבי ג"כ יהיה מגונה בעיניהם שהוא כמו כן קרוב ללשון הקודש.

תפילה בדמעות

עוד כתב אליה רבה בשם ספר תמים דעים (סי' קפד) שהוא הדין אפילו ביחיד אם מתפללין בדמעה וצועקים בו על אונאה, דשערי דמעה ושערי אונאה לא ננעלו (ב"מ נט, א), ואין צריך שיביאו המלאכים את תפלתו. והוא הדין אם מתפללין בכיוון גדול מתוך צרה, שהם נשמעים אף שאין המלאכים מכירין לשונם, שהרי מנשה קבל הקדוש ברוך הוא תפלתו בעל כרחן של מלאכים.